

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע

סיני*

מבוא

- א. משה דיין: לקבוע עובדה – ישוב יהודי
- ב. בהיאחזות הנח"ל בסיני
- ג. נפרצה החומה בין הרצועה וישראל
- ד. גולדה מאיר באו"מ: ניסוג מכל סיני
- ה. אף ישראלי לא יורשה להישאר ברצועה

מבוא

השיירה המוזרה שנראתה צועדת אל עבר העיר רפיח, בפרוס שנת 1957, גרמה בודאי לכמה בדואים שצפו בה לשפשף עיניהם בתימהון: מכיוון היאחזות "כרם שלום" נראתה פוסעת חבורה של חיילים – נח"לאים – כשהם מובילים עדר של שבעה גמלים ובכר אחד. יעדם היה בית חולים צבאי מצרי נטוש, בפאתי העיירה רפיח – "המחנה הברזיליאני" שמו.

כשהגיעה השיירה למחנה כבר פרקו במקום צמד משאיות ציוד צבאי, שהועבר ממניר יצחק, שם רוכזו לקראת העלייה על הקרקע. עוד טרם שקעה השמש ניצבה על תילה ההיאחזות הכ"ד במניין היאחזויות הנח"ל: היאחזות נח"ל רפיח.

ב-ה' באדר ב' תשי"ז, 8 במרס 1957, ביצעה מדינת ישראל את השנייה במניין נסיגותיה בסיני. שונה היה אופייה של נסיגה זו מזו שלפניה ומזו שאחריה. לא הייתה זו נסיגה של ויתור מדיני על מאחזים צבאיים, תוך

* פורסם לראשונה ב"הצופה" (כ"ז באדר תשמ"ט 03/03/89): "דיין רצה יישוב יהודי ברפיח כבר ב-1956".

חגי הוברמן

סערת קרב כמו במלחמת השחרור, ולא נסיגה שלוותה בטראומה של פירוק ישובים, כמו בהסכם שלום בשנת 1982. הייתה זו נסיגה שנבעה מכניעה ללחץ מדיני. נסיגה, שאת אופייה היטיב לתאר עזר ויצמן בספרו "לך שמים לך ארץ":

צבא נסוג בגלל קשיים פוליטיים לאחר ששפך על הכיבוש את דמו — זה תמיד מראה עצוב...חיזיון קשה, דממת מועקה, הכרתי לפני כן פרצופים של חיילים, שחיוך ניצחון פרוש עליהם. הכרתי גם את כאב הכשלוך. זה לא היה זה. על השפתיים יכולת לראות את מועקת הבלתי ידוע, את הספק הגדול. מה? למה? זה טוב ליהודים? זה רע? הייתה ברירה אחרת?

הנסיגה של שנת 1957 לא לוותה, אמנם, בטראומה של פינוי ישובים, אך פינוי ישובים היה גם היה בה: שתי ההיאחזויות שהוקמו בסיני וברצועה (מתוך שלוש מתוכננות) בתקופה הקצרה שצה"ל החזיק באזור. היאחזויות שהיו למעשה ישובים של ממש, גם אם אוישו על ידי לובשי מדים.

במדינת ישראל של שלהי 1956, הייתה האווירה קשה. המנהיגות הישראלית גילתה כיצד ניצחון צבאי מזהיר הופך למפולת מדינית קשה ומרה, וחלום של "מלכות ישראל השלישית" נרמס תחת מכבש מדיני כבד, שמחץ את פירות הניצחון אחד לאחד. המנהיגות הישראלית — מחוסר ברירה — הביעה בפומבי נכונותה להסיג את צבאה מהשטח שכבשה.

א. משה דיין: לקבוע עובדה — ישוב יהודי

לא כך ראה את הדברים הרמטכ"ל דאז, משה דיין. לדיין, שהאמין כי אחיזתה של ישראל, לפחות ברצועה, הינה אחיזה של קבע, הייתה ברורה החשיבות של יצירת בליטה התיישבותית פוליטית, שתפריד בין רצועת עזה וסיני. וכך בשלהי דצמבר 1956, בשעה שבטרקליני ירושלים, לונדון, פריס וושינגטון נרקח תבשיל הנסיגה הישראלית, הוציא אג"ם מבצעים במטכ"ל פקודת מבצע על הקמת היאחזות נח"ל ברפיח, בה נאמר במפורש:

הכוונה: יצירת עובדה של עיבוד שטחים חקלאיים באזור הרצועה

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע סיני

וקביעת עובדה של ישוב יהודי. התאריך שנקבע: יום ה', ה-3 בינואר 1957 התקציב: הסוכנות היהודית.

"עוד בזמן שישבנו בכרם שלום הודיעו לנו על הכוונה להקים התיישבות חקלאית ברצועת עזה, במגמה להתחיל בבניית מערכת התיישבות מסודרת ברצועה" נזכר ראובן רוזנבלט, אשר עתיד יהיה לחזור לאזור בתפקיד יו"ר המועצה האזורית חוף עזה. רוזנבלט, אז חבר גרעין "החלוץ" של "הצופים הדתיים", ישב בכרם שלום עם חבריו לגרעין, ואתם חברי גרעין "עלומים" (של בני עקיבא) לקיבוץ סעד, גרעין "גאולים" לקיבוץ יבנה (אף הוא של בני עקיבא) וחברת נוער "סמדר" לשדה אליהו. בכרם שלום היה להם עדר גמלים, שלכדו זמן מה לפני כן ממבריחים בדואיים. עם העדר הזה ביצעו את המסע הרגלי אל עבר הנקודה החדשה.

מיכאל פרקש בנח"ל רפיח 1957 (באדיבות מיכאל פרקש)

לא הייתה זו ההיאחזות הראשונה שהוקמה מעבר לקו הירוק אחרי מבצע סיני. כמה שבועות לפני כן, בערב חורפי גשום וקר של חודש דצמבר 1956, עשו דרכם שני מטוסי תובלה של חיל האוויר אל עבר מסלול הכורכר של

חגי הוברמן

שארם א-שייח. המטוס הראשון נשא בבטנו ציוד צבאי, והמטוס השני את חברי שני גרעיני נח"ל (אחד מהם גרעין ימי), שיצאו להקים נקודה חדשה בשארם א-שייח. הם הביאו אתם צריפים ואהלים ממחנה צבאי מצרי בא-טור, והקימו אותם במקום התיישבותם החדש היאחזות נח"ל "תרשיש" (או "אופיר").

ההחלטה על הקמת היאחזויות בשארם א-שייח התקבלה בדיון בין דיין לבן-גוריון ב-8 בדצמבר 1956. דיין היה זה שהציע להקים לאלתר מספר היאחזויות נח"ל, לשם קביעת עובדה של התיישבות אזרחים במקומות, כמו אבו-עגילה, רפיח, עין קורידאת ומיצרי טיראן. בן-גוריון פסל את רוב ההצעות. הוא אישר רק הקמת ישוב דייגים בשארם א-שייח. בישיבת הממשלה שנערכה למחרת ב-9 בדצמבר, אישרה ממשלת ישראל הקמת היאחזות נח"ל דייגים ליד מיצרי טיראן. לא התקבלה במקביל החלטה על היאחזות נח"ל ברפיח.

תוך זמן קצר פותח בהיאחזות "אופיר" ענף דיג. רגע מרגש היה בשבוע השני לשהותם, כאשר להיאחזות הגיעה אניית הדיג "אילת", עם מומחים ממחלקת הדיג של משרד החקלאות. כמה מהם נשלחו מאוחר יותר לא-טור, ללמוד שיטת דיג "חדשות" מהבדואים, ושיתוף פעולה הדוק התפתח בין שני הצדדים. החיילים הישראליים אף חילקו את מנות הקרב שלהם עם הדייגים הערבים.

באחד הימים העלו הנח"לאים ב"אופיר" ברשתם דג צבעוני גדול ויפה. נמנו והחליטו לשלוח את הדג כתשורה לראש הממשלה. ארזוהו יפה ושלחוהו לפי הכתובת: דוד בן גוריון שדה בוקר, בצירוף מכתב: "תראה מה הנח"לאים שלך יודעים לעשות...". לרוע המזל נעדרו ה"זקן" ואשתו מביתם באותם ימים, וכשחזרו לצריפם בסוף השבוע קידם את חוטמם ריח עז... לחברי "תרשיש" נודע הדבר, וכאשר ביקרו בן-גוריון ופולה בשארם א-שייח עלו הנח"לאים על סירותיהם ונסו אל הים הפתוח.

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע סיני

**רשיון כניסה מטעם צה"ל לרצועת עזה
על שמה של אורה שוקר (כיום רוזנבליט).
יש לשים לב לסעיף 8 – למטרת: תושב הרצועה.
(באדיבות אורה וראובן רוזנבליט).**

ב. בהיאחזות הנח"ל בסיני

בשעה שעלתה היאחזות "אופיר" על הקרקע כבר היו מרבית כוחות צה"ל פרוסים הרחק מתעלת סואץ, במהלך נסיגה הדרגתי אל עבר הגבול הבינלאומי, מהלך שהחל ב-22 בנובמבר, ונעשה באורח חד צדדי וללא מו"מ מדיני מקביל. אף על פי כן לא היו עליות היאחזויות ומיקומן מקריים. עוד ב-8 בנובמבר, בעת שהודיע בן-גוריון על נכונותה של ישראל לסגת מסיני, הוא התנה במפורש, כי הנסיגה לא תהיה לחלוטין לקוי שביתת הנשק, וכי ישראל תמשיך להחזיק ברצועת עזה ובמיצרי טיראן. הקמת היאחזויות בשארם א-שייח הייתה, איפה, בהתאם למדיניותו "הבה נראה את היאחזותנו במצרים כמשימת הפיתוח של שנת 1957. כלום אין זו משימת פיתוח נכבדה ובעלת נטביליות גבוהה לטווח ארוך?" אמר בן-גוריון בדיון מפקדים, ב-7 בינואר, שעה ששתי היאחזויות כבר עמדו על מקומן. והוסיף: "...מדינת ישראל איננה רוצה לחזור לחנק שלפני מבצע סיני, ולכן איננה מתכוננת לסגת מעזה והמיצרים".

עתידה של רצועת עזה היה גם הוא מעורפל ותשוקתם של גורמים מדיניים, לראות מהלך של התיישבות רצינית ברצועה, חלחלה עד הנח"לאים בשטח. "המסר שאנשי הסוכנות שידרו היה ברור: הכוונה היא לבנות במקום ישוב רציני" מספר ראובן רוזנבלט. "לצורך כך קיבלנו מהסוכנות בוסטר, שהוצב על באר ערבית קיימת".

הימים הראשונים בהיאחזות רפיח עברו על הנח"לאים בהכשרת המקום לישוב בני אדם. נראה שעובדת היות המקום בית חולים, לא היוותה מכשול לטיפוח הזוהמה המקובלת במחנות רבים של הצבא המצרי. את פני הבאים קידמו ריחות צחנה חריפים. חדרי הביתנים נמצאו במצב מוזנח להחריד. מיטות שבורות, מזרונים קרועים וחלקי לבוש התגוללו על פני הרצפות המלוכלכות. שאריות מזון ופסולת של ציוד רפואי כינסו סביבן להקות זבובים. המחנה כולו, שניכר היה שתושביו הקודמים נטשוהו בחיפזון, עמד בשיממון וריקנות מתובלות בצחנה.

בימים הראשונים לא חדלו מכוניות לנוע על כביש הגישה הנוח למחנה ולפרוק בו ציוד. בשלב שני הוחל בהקמת מבנים לבעלי חיים. הוקם משק

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע סיני

חי גדול יחסית: למעלה מ-350 מטילות, שמונים כבשים ושמונה פרות ופר אחד!; שנגנבו בשעתו ע"י מסתננים מישובים ישראלים ומסיבות וטרינריות, לא ניתן היה להחזירם לתחומי ישראל. עתה הופקדו מחדש בידיים נאמנות.

עדר הגמלים שעבר מ"כרם שלום", לא האריך ימים בהיאחזות. מספר ראובן רוזנבלט: "בלילה הראשון, למרות השמירה במקום, נגנב העדר. הגדר המקיפה את המחנה נחתכה ולידה נתגלו עקבות אנשים. העדר לא נתגלה עד הפינוי". הגורם המשמעותי ביותר ליצירת אוירת הקבע בהיאחזות, הייתה פיתוח המשק החקלאי. הסוכנות העמידה לרשותם טרקטור זחל, שעסק בחרישת שטח בן אלף דונם. מתוכו הספיקו לזרוע רק שישים דונם של גזר, בצל, תפוחי אדמה וחמניות. פיתוח החקלאי חייב מינוי מרכז משק, ולתפקיד נבחר ראובן רוזנבלט: "אפילו קיבלתי דרגת טר"ש, כדי שתהיה לי סמכות צבאית!" הוא נזכר.

ג. נפרצה החומה בין הרצועה וישראל

אך החשיבות האמיתית של ההיאחזות, כפי שראו אותה המוסדות והנח"לאים, הייתה טמונה בעצם העובדה שהחומה האנושית בין מדינת ישראל ורצועת עזה, לא כחיל — מצב זמני, אלא כמתיישבים המוכנים, מבחינתם הם, להמשיך ולשבת ב"רפיח" ישיבת קבע, לו אך יתאפשר הדבר.

בתוך שיגרת החיים גובשו חיים חברתיים עשירים. ההיאחזות תפקדה כקבוץ לכל דבר, עם סידור עבודה וחיי חברה של ישוב. מועדון הקצינים המצרי הפך לחדר תרבות, בו התכנסו בשעות הפנאי למשחקי חברה, קריאת עיתון והאזנה לרדיו. החיילים ניצלו את השהות באזור לטיולים רבים בעיר רפיח. מעבר לשמירה על המקום, לא הוטלו עליהם משימות צבאיות. גם בסוכנות היהודית התייחסו אליהם כאל ישוב לכל דבר. "עמדנו מול הסוכנות בצורה מסודרת כישוב" מספר רוזנבלט.

חגי הוברמן

קשרים מיוחדים נרקמו גם עם השכנים הערבים. היו אלה, בעיקר, ערבים פלשתינאים, שעבדו זמן מה במחנה בעבודת שרברבות וחשמלאות. הללו ידעו

ראובן רוזנבליט מזכיר הגרעין בנחל רפיח 1957

לימים, ראש המועצה הראשון האזורית חוף עזה. (באדיבות: אורה וראובן רוזנבליט)

עברית, עוד מהימים שעבדו אצל יהודים, לפני מלחמת השחרור. אחד מהם, עבדאללה שמו, קשר ידידות אמת עם אנשי ההיאחזות, וערב הפינוי ביקש להתפנות יחד אתם, כיוון שחשש לחייו כשיואשם בשיתוף פעולה עם הישראלים. מבוקשו ניתן לו והוא פונה עם חיילי הנח"ל. למוסדות המיישבים היו תוכניות מרחיקי לכת, מעבר להיאחזות עצמה. ב-25 בינואר 1957 – שלושה

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע סיני

ימים אחרי שצה"ל פינה את כל סיני, להוציא שרם א-שייך ורצועה מאילת אליה – מוציא קצין ענף התיישבות במחלקת מבצעים במטכ"ל הוראה למושל עזה, לבצע מבצע ייעור של שטחים ודרכים בסביבות רפיה, שיש להם חשיבות מדינית. למחרת, ב-26 בינואר, מורה אותו קצין למנהל החבל של מחלקת ההתיישבות של הסוכנות בבאר-שבע, מר טלמון, להתחיל מיד בבניית "סניף" להיאחזות רפיה, על חוף הים, את הבניה יש לבצע מיד, כיון שב-15 במרס מגיעים אנשים חדשים, ישירות למקום החדש.

ד. גולדה מאיר באו"מ: ניסוג מכל סיני

ב-15 במרס לא הגיעו אנשים חדשים לנקודה החדשה. בעוד היאחזויות "רפיה" ו"אופיר" מתבססות במקומן, המשיך המכבש המדיני להדק את לחצו. נשיא ארצות הברית, אייזנהאור, שיגר לבן-גוריון איגרת, ובה איום ב"סנקציות". עצרת האו"ם החליטה על נסיגה ישראלית מיידי, ומדינות אפרו-אסיניות שונות העלו הצעה להטיל סנקציות על ישראל. תחילה דומה היה שישראל תיאבק על עמדותיה, אך בעקבות הצעת פשרה שהגה שר החוץ הצרפתי, כריסטיאן פינו, נסוג בן-גוריון מכל עמדותיו. חששם של רבים בישראל התגשם לפתע, כאשר שרת החוץ, גולדה מאיר, ניצבה ב-1 במרס 1957 על במת האו"ם והכריזה מעל הדוכן: "ממשלת ישראל יכולה עכשיו להודיע על תוכניתיה לנסיגה מלאה ומיידית מאזור שארם א-שייח ורצועת עזה".

בהיאחזות "אופיר" לא התקבלה הידיעה על הפינוי בהפתעה. שם ידעו מלכתחילה כי ישיבתם במקום הינה זמנית. שונה היה המצב בהיאחזות "רפיה". "כאשר נודע על הפינוי הצפוי התכנסנו לאסיפת חברים, וקיבלנו החלטה חד משמעית: "אנחנו לא מתפנים!" משחזר ראובן רוזנבלט. "אולם היה ברור, שאיש לא מתכוון ברצינות להחלטה. היינו חיילים ולא הייתה לאף אחד אצלנו כוונה "למרוד". מאידך, שלטונות צה"ל החליטו שהפינוי לא יעשה רק על-ידי מתן פקודה להתפנות - דבר שהיה חוקי לחלוטין, שהרי כאמור היינו חיילים וחייבים במילוי פקודות – אלא גם על ידי מאמץ של שכנוע. שם הבינו שמבחינה נפשית הקשר של האנשים למקום חזק מאוד".

חגי הוברמן

לאסיפת החברים של ההיאחזות הגיע קצין חינוך, שניסה לשכנע את הנח"לאים שיש כאן מהלך של שלום, שמחירו הוא פינוי הרצועה. האווירה הייתה קשה מאוד, ואת הזעם על החלטת הפינוי פרקו הנח"לאים על המחנה עצמו: חוטי חשמל נותקו, דלתות וחלונות פורקו, קירות נהרסו. "זו הייתה הפקודה היחידה שלא מולאה" – אומר רוזנבלט, "הפקודה להשאיר את הכל שלם". באווירת אותם ימים לא היה בכך כל חריג: צה"ל בנסיגתו מסיני, הותיר אחריו "אדמה חרוכה": את כל הכבישים חרש, ואת מסילת הברזל פירק. תוכניות נוספות – כגון פיצוץ וחבלה בנפט ובמכרות המנגן – נדחו לבסוף.

עמוס כוכבי בפתח חדרו בנח"ל רפיח 1957 (באדיבות עמוס כוכבי)

ה. אף ישראלי לא יורשה להישאר ברצועה

מאמץ אחרון להשאיר את היאחזות "רפיח" על מכונה, עשה משה דיין בדקה האחרונה לפני הנסיגה, בעת פגישתו עם ראש מטה משקיפי האו"ם, הגנרל ברנס, ב-4 במרס 1957 (ע"פ עדותו של דיין עצמו בספרו "אבני דרך"). מטרת הפגישה הייתה לקבוע את פרטי הנסיגה. תוך כדי שיחה פנה דיין אל

היאחזויות נשכחות ברצועת עזה לאחר מבצע סיני

ברנס ואמר לו: "ברפיח הקימונו ישוב, בזמן שחשבנו על ישיבה של קבע ברצועה. אלו אזרחים שהספיקו לחרוש 10,000 דונם קרקע. רצינו לחפור באר מים האם יוכלו להישאר שם?" - "הם עזתים, מקומיים?" - שאל ברנס "לא הם תל אביבים" - השיב דיין. "לצערי", ענה ברנס, "לא יוכל אף ישראלי להישאר באזור הרצועה לאחר הפינוי אם ישתנו התנאים אחר כך, נוכל לשוב ולדון בדבר". "יהודים יש גם במצרים" היקשה דיין, "לו היה חנווני יהודי בעזה, היית משליך אותו משם?" "לו היה גר שם כל השנים", השיב ברנס "הייתי משאיר אותו".

ניסיונו של דיין נכשל. ב-6 במרס 1957 פונתה רצועת עזה. ערב הפינוי שוב נראתה תהלוכה צועדת בדרך שבין היאחזות רפיח להיאחזות כרם שלום, אך הפעם בכיוון ההפוך. מרפיח אל תוך מדינת ישראל, בחזרה לכרם שלום. חלק מהאנשים עשו את הדרך רגלית, עם בעלי החיים וחלקם התפנו עם המשאיות. בהיאחזות נותרה קבוצת מאסף קטנה. "אחרי שכלי הרכב נסעו גילינו 360 ביצים" - נזכר ראובן רוזנבלט, שהיה בקבוצת המאסף, "וכיוון שלא רצינו להשאיר למצרים, ולא משהו פעוט, עשינו מכולן חביתות ואכלנו את כולן באותו הערב".

בסיכומו של דבר בוצע הפינוי ללא תקלות וכל הציוד שהועבר לרפיח הוחזר למקומו. פרשת ההתיישבות ברפיח ובארם א-שייח נשמרה תקופה ארוכה בסוד. כל ההוראות והמסמכים סווגו בסיווג "סודי", ולא ניתן לעניין כל פרסום רק אחרי הנסיגה, באפריל 1957, הופיע סיפור העלייה להיאחזויות והחיים בה ב"במחנה נח"ל". כעבור שנים הופיע הסיפור בצורה חלקית גם באנציקלופדיה "צה"ל בחיל".

מדוע נשמר הסיפור בסוד כל העת? אין על כך תשובה ברורה. ככל הנראה - וזו השערה בלבד - בוצע כאן מהלך שחלקו היה ללא אישור ממשלה, וחלקו בניגוד להצהרות רשמיות של הממשלה על נכונותה לפינוי. כיוון שהמהלך בסופו של דבר, לא הניב שום הישג, הוא נמחק מאליו ממרבית ספרי ההיסטוריה.